

==== Miroslav Taşcu-Stavre =====

ABORDĂRI INSTITUȚIONALE ÎN STUDIUL TRANZIȚIEI POSTCOMUNISTE

O analiză a transformărilor
din 2 MAI și VAMA VECHÉ

EDITURA
CETATEA
DE SCAUN

Miroslav Tașcu-Stavre

ABORDĂRI INSTITUȚIONALE ÎN STUDIUL TRANZIȚIEI POSTCOMUNISTE

O analiză a transformărilor din 2 Mai și Vama Veche

CUPRINS

INTRODUCERE	11
1. ABORDĂRILE INSTITUȚIONALE ȘI STUDIUL TRANZIȚIEI	18
1.1 Teoriile democratizării	20
1.2. Teoriile dezvoltării.....	25
1.3. Abordări instituționale și neoinstituționale și studiul tranziției	26
2. „VECHI” ȘI „NOU” ÎN ABORDĂRILE INSTITUȚIONALE	30
2.1. Sursele teoriilor instituționale în economie	31
2.2. Sursele teoriilor instituționale în științele politice.....	35
2.3. Neoinstituționalism în economie	38
2.4. Neoinstituționalism în științele politice	45
3. CADRUL TEORETIC NEOINSTITUȚIONAL ȘI STUDIUL TRANZIȚIILOR	59
3.1. Abordarea instituțională de tip alegere rațională și studiul tranzițiilor	63
3.2. Stabilirea și descrierea parametrilor în analiza instituțională.....	66
3.2.1. Definirea instituțiilor.	66
3.2.2. Costurile de tranzacție	68
3.2.3. Cooperare și acțiune colectivă	71
3.2.4. Statul, piața și drepturile de proprietate.	76
3.2.5. Actor rațional. Comportamentul rațional. Acțiunea rațională.	83
3.2.6. Schimbarea instituțională	84

4. PREZENTAREA SITUAȚIEI. INSTRUMENTUL DE ANALIZA	87
4.1. Cadrul analizei oferit de Ostrom și delimitări	89
4.2. Instrumentul de analiză	92
4.2.1. Resurse comune, apropiere și apropriați	93
4.2.2. Modelul alegerilor individuale și probleme de apropiere și furnizare.....	96
4.2.3. Chestiunea nivelurilor de analiză	101
4.2.4. Un model de analiză a alegerii instituționale (schimbare instituțională)	103
5. SCHIMBARE INSTITUȚIONALĂ ÎN 2 MAI ȘI VAMA VECHÉ.....	106
5.1. Până în 1989	110
5.1.1. Turism în 2 Mai și Vama Veche	111
5.1.2. Caracteristici instituționale și strategii de viața în 2 Mai și Vama Veche.....	118
5.1.3. Strategiile de viața din 2 Mai și Vama Veche.....	129
5.2. Perioada cuprinsă între 1990 – 1996	133
5.2.1. Caracteristici instituționale și strategii de viață în 2 Mai și Vama Veche.....	134
5.2.2. Strategiile de viață din 2 Mai și Vama Veche.....	148
5.3. Perioada cuprinsă între 1996 și 2003	151
5.3.1. Explozia turismului în Vama Veche	152
5.3.2. Dezvoltare locală, reglementari privind regimul proprietății și al urbanismului și explozia spațiului construit.....	154
5.3.3. Strategiile de viața și disfuncționalitățile apărute în 2 Mai și Vama Veche.....	168
5.4. Perioada de după 2003.....	172
5.4.1. Intervenția mișcării „Salvați Vama Veche”	172
5.4.2. Strategia dezvoltării și reglementări urbanistice noi	180
5.4.3. Strategiile de viață din 2 Mai și Vama Veche.....	184
CONCLUZII	187

ANEXE	195
ANEXA I.1	197
ANEXA I.2	199
ANEXA I.3	201
ANEXA II.1	203
ANEXA II.2	204
ANEXA III.1	205
ANEXA III.2	215
ANEXA III.3	225
ANEXA IV	238
CONVENȚIE DE COLABORARE	238
BIBLIOGRAFIE	241

transformări specifice au constituit tot atâtea teme de reflectare și analiză pentru cercetătorii din științele politice, economice sau sociologice. În încercarea de a înțelege toate aceste transformări și de a oferi un cadru conceptual adecvat și s-au dedicat numeroase studii și cercetări în toată această perioadă de tranziție.

La început, studiile de știința politică și relații internaționale s-au concentrat mai ales pe explicarea modului în care o serie de evenimente politice s-au combinat, deschizând oportunitatea politică pentru ceea ce avea să devină (generic numit) procesul de *democratizare*. Toate aceste studii de început se concentraseră în special pe identificarea mecanismelor sau a căilor care conduceau în final (sau deschideau cel puțin drumul) către construcție democratică. Ceea ce aduce toată această perioadă de studiu poate fi rezumat în două concluzii importante. În primul rând, explică (și nu se poate mai bine sau mai puțin bine acest lucru) colapsul sistemelor politice, economice și sociale din această parte de lume; în al doilea rând, o serie de studii, atrag atenția că, absența unor regimuri politice autoritare nu înseamnă neapărat apariția sau, în cazul apariției, persistența unor regimuri democratice. Realitatea din estul și-a demonstrat că trecerea de la un regim politic autoritar către democrație nu este atât de simplă precum se grăbeau unii să afirme¹, având

¹ O parte consistentă din capitolul introductiv și parțial din capitolul 1 a fost publicat în anul 2001 în *Journal of East European and Asian Studies, Special Issue: Democratic Institutionalism*, volum 2, Issue 1 în articolul „New Institutional Analysis and the Study of Post-Communist Transitions” (pp. 187-226).

² Conceptul îl aparține lui Huntington care într-un celebru articol *Democracy's Third Wave* va deschide o perspectivă nouă asupra procesului de democratizare.

³ Este vorba de Francis Fukuyama, care, într-un articol intitulat „The End of History”, apărut în *The National Interest* 16 (vara 1989): 20-51 susține că democrația liberală ar putea fi

1. ABORDĂRILE INSTITUȚIONALE ȘI STUDIUL TRANZIȚIEI

După cum afirmam în capitolul introductiv, lucrarea de față încearcă să răspundă unor serii de întrebări privind logica *tranzițiilor postcomuniste* și modul în care sfârșesc aceste tranziții (am convenit că acest proces s-a încheiat în cazul României). Adică scopul este de a răspunde unor întrebări cu privire la procesul de schimbare și dacă sau cum rezultatele acestui proces coincid cu așteptările generale (în principal am atribuit un sens teleologic acestor schimbări, astfel încât sfârșitul tranzițiilor să coincidă cu *democrația consolidată și economia de piață*). Din păcate, la sfârșitul acestei perioade de mai bine de douăzeci de ani scursă de la Revoluția din 1989, putem constata că într-o serie de domenii (politic, economic sau social) societatea românească pare "subdezvoltată" în comparație cu societățile și "democrațiile avansate" din vestul Europei. Comparând tânăra democrație de la noi cu imaginile mai mult sau mai puțin optimiste ale democrațiilor occidentale stabile, a noastră pare să eșueze din mai multe puncte de vedere. Lista presupuselor deficite structurale acoperă domenii diverse (cum ar fi: performanța guvernamentală, administrația publică, sistemul juridic, sistemul de partide, societatea civilă), și merge până la modul de luare a deciziilor. În paralel cu schimbările economice și politice, sau din cauza acestora, așa cum susține Vlăsceanu (2001, 16), constatăm „apariția unor noi manifestări sociale de amploare: sărăcie endemică afectând cel puțin o treime din populație și, mai ales, pe femei, copii și bătrâni; explozia crimelor și dezordinii sociale care potențează teama de schimbări și transformă insecuritatea într-un mod de viață; scăderea fertilității, creșterea mortalității și opțiunea pentru emigrare a tinerelor talente dar și a multor muncitori în căutare de resurse pentru o viață mai împlinită”. Chiar dacă admitem că procesul de tranziție postcomunistă s-a încheiat, o înțelegere a modului în care acesta s-a desfășurat constituie premise utile pentru viitor. Construirea unor politici și succesul acestora depind de înțelegerea acestei perioade.

Trebuie făcută o precizare cu privire la sfârșitul tranziției. Menționam în capitolul introductiv că scopul acestui demers este acela de a examina și de a oferi o înțelegere *proceselor* care au avut loc o dată cu renunțarea la regimurile totalitare și nu de a stabili neapărat dacă acest proces s-a încheiat. Având în vedere acest obiectiv, din considerente care țin și de o delimitare temporară a investigației mele, am convenit ceva mai sus *sfârșitul tranziției postcomuniste*

pornind de la două considerente. Acestea au în vedere atât factori externi (celelalte state ale Uniunii Europene), cât și factori interni (percepția generală a populației la un moment dat).

În primul rând, la nivel *instituțional formal*, o dată cu aderarea României la Uniunea Europeană a fost recunoscut faptul că România îndeplinește condițiile enunțate în articolul 6 din Tratatul Uniunii Europene de la Amsterdam¹⁰, adică existența unui sistem democratic de guvernare și a unei economii de piață eficiente și competitive (vezi și Bărbulescu, 2006: 28-29). Cu siguranță, acest aspect necesită cel puțin o lămurire. Termenul *aderare* presupune îndeplinirea unor cerințe minimale privind cadrul normativ european, în timp ce *integrarea* presupune transformări instituționale de substanță. Totuși, având în vedere acest criteriu formal, putem considera că o etapă importantă a procesului de modernizare și democratizare a României a fost parcursă, atâta vreme cât și *alți actori* recunosc acest lucru.

În al doilea rând, din punct de vedere *atitudinal*, tipologia românului „nemulțumit de modul în care trăiește, dar optimist în privința viitorului” părea să se contureze în preajma aderării (vezi și Tașcu, 2007), așa cum rezultă dintr-o serie de studii privind opinia publică din România¹¹. Adică percepția românilor, așa cum rezultă ea din diverse studii și cercetări, privind viitorul este una pozitivă, „peste 50% dintre români cred că peste 5 ani viața lor va fi mai bună” (Tașcu, 2007, 157). Modul în care se raportează cetățenii români la Uniunea Europeană și la schimbările instituționale asociate procesului de integrare sunt importante. În măsura în care mai bine de jumătate dintre români consideră că situația lor se va îmbunătăți în următorii ani, în condițiile în care la nivelul anului 2007 doar mai puțin de o treime considerau ca fiind satisfăcător modul în care trăiesc, concluzia este că procesul finalizat cu aderarea la Uniunea Europeană a fost apreciat ca unul de succes. Trebuie aduse însă câteva critici acestei concluzii. În primul rând, una legată de limitele utilizării sondajelor de opinie. Anchetele sociale au în vedere culegerea unor date care privesc percepțiile la un anumit moment cu privire la o anumită temă. În aceste condiții, variația răspunsurilor cu privire la un anumit subiect în decursul timpului poate fi una considerabilă¹². În al doilea rând,

¹⁰ Tratatul va intra în vigoare la 1 mai 1999 și va completa Tratatul de la Maastricht cu scopul de a asigura capacitatea de acțiune a Uniunii Europene și după extinderea spre est.

¹¹ Este vorba despre Eurobarometrul 63 și 64. Începând cu 1973 Comisia Europeană a monitorizat evoluția opiniei publice din statele membre, într-un program cunoscut sub numele de Eurobarometru. În cei peste 30 de ani de activitate ai programului au fost publicate peste 65 de astfel de barometre standard, care, oferă publicului o imagine asupra modului în care sunt percepute diverse aspecte ale vieții sociale și politice din interiorul U.E.

¹² De exemplu în cadrul unui eurobarometru din 2009 (Eurobarometru 72) mai mult de jumătate dintre români se declarau mulțumiți de modul în care trăiesc în timp ce pesimismul în privința viitorului era prezent în aproximativ 30% dintre respondenți.

atitudinea exprimată în cadrul anchetelor sociologice pare să confirme un anumit optimism în legătură cu situația economică. În aceste condiții, concluziile pot indica un anumit nivel de succes al reformelor economice care vizează în general bunăstarea populației și mai puțin putem trage concluzii cu privire la succesul transformărilor politice. În ciuda criticilor exprimate, putem totuși considera ipoteza sfârșitului tranziției o dată cu aderarea la Uniunea Europeană ca o pistă demnă de luat în seama.

Întorcându-ne la subiectul acestui capitol, scopul îl constituie *identificarea unei paradigme* care să ajute la înțelegerea transformărilor care au avut loc între momentul 1989 (momentul revoluției din decembrie) și, să spunem, momentul 1 ianuarie 2007 (momentul aderării la Uniunea Europeană).

În acest capitol, caut să identific teoriile și modele care s-au dovedit utile în înțelegerea acestor procese, evidențiind punctele tari, dar și criticile acestor teorii, pentru ca în final să mă opresc asupra unei abordări noi¹³, utilă pentru a completa varietatea opțiunilor de cercetare care au ca subiect studiul tranzițiilor. Ținând seama de acest scop, voi prezenta succint teoriile care încearcă să ofere explicații proceselor de tranziție, iar în ultima parte a acestui capitol am să pun în evidență rolul pe care abordările neinstituționale îl joacă în conturarea unei teorii privind acest tip de schimbare. Având în vedere că un obiectiv al acestei lucrări îl constituie înțelegerea factorilor care favorizează *consolidarea democrației și economiei de piață*, voi încerca să determin în ce relație se află cele două concepte încercând să găsesc și un sens al cauzalității între acestea, în ipoteza că acest lucru este posibil.

1.1 Teoriile democratizării

Teoriile democratizării sunt preocupate de identificarea factorilor care duc la apariția democrațiilor. Grugel (2008, 57) este de părere că există patru (mai exact este vorba de trei plus una, cum argumentează aceasta) abordări distincte: *teoria modernizării*, *sociologia istorică* (privilegiază structurile, de aceea mai este numită și *structuralism*), *teoria tranziției* (privilegiază agenții) și, începând cu anii '90, *teoria consolidării democratice* (aduce în discuție elementele care fac că democrația să dureze).

Teoria modernizării leagă răspândirea democrației de modernitate și de ideea iluministă a universalității progresului, punându-se în evidență procesele de schimbare apărute în secolul al XIX-lea în SUA și Marea Britanie, precum și într-o serie de alte țări de pe continentul european. Teza fundamentală a acestei abordări este că *societatea modernă* este în esență produs al *capitalismului*. Din această

¹³ Este vorba de abordările neinstituționale, care așa acum o să vedem pe parcursul capitolului următor, continuă preocupările instituționale mai vechi.

perspectivă, o serie de autori privesc democrația ca fiind un rezultat firesc al capitalismului. Potrivit lui Lipset (apud Grugel, 2008, 58) „capitalismul este inima democrației pentru că a produs bogăție (despre care autorul a presupus că fără probleme se va răspândi treptat și va conduce la niveluri superioare ale consumului de masă), a favorizat apariția unei clase de mijloc educate și a produs schimbări culturale favorabile democrației”. Pe bază acestor constatări se construiau diversele modele de intervenție, în special în statele în curs de dezvoltare și care aveau ca scop democratizarea. Potrivit acestor modele, se consideră că, prin copierea modelului occidental de dezvoltare (identificarea și înlăturarea „tradiției” sau consolidarea statului-națiune) se poate ajunge la rezultate similare celor din occident.

Dincolo de punctele tari ale acestei teorii, privind în special apariția democrațiilor și legătura cu dezvoltarea capitalismului într-o serie de situații particulare (în special SUA și Marea Britanie, în restul statelor europene acest proces fiind ceva mai nuanțat), putem afirma că modelul de explicație este unul relativ simplist, fiindcă presupune că acolo unde este posibil să se reproducă tranziția la capitalism este probabil să apară democrația. Or, acest lucru a fost destul de greu de demonstrat, cel puțin din câteva considerente. A reproduce scenariul apariției capitalismului este greu, dacă nu imposibil de realizat, având în vedere că o serie de condiții economice, sociale și politice particulare unei societăți influențează semnificativ succesul unui asemenea proces. Totodată, în cadrul acestui model, instituțiilor politice nu li se acorda o atenție deosebită, iar variațiilor sistemelor politice și sociale nu li se dădea importanță. Vlăsceanu (2001, 44), sintetizând contribuțiile teoretice privind această abordare, constată că poziția dominantă cu privire la dezvoltare era următoarea: „sursele subdezvoltării sunt considerate că fiind interne pe când factorii dezvoltării nu pot fi decât externi: copierea modernității și ajutorul extern”. Această viziune asupra dezvoltării, începută în anii '50-'60, va sfârși în anii '60-'70 când, pe bază experiențelor aplicării acestui model și în urma constatării că rezultatele nu sunt neapărat cele așteptate, va avea loc o mutație importantă de abordare.

O serie de autori [printre care Cardoso și Faletto (1970) sau O'Donnell (1973)] susțin mai degrabă că dezvoltarea și apariția capitalismului au efecte asupra procesului de modernizare și pot conduce în final la forme de guvernământ nedemocratice. Lucrarea lui Cardoso și Faletto (1970), *Dependencia y Desarrollo en América Latina*¹⁴, va deschide drumul spre o teorie alternativă asupra dezvoltării economice („teoria dependenței”). Modelul face istorie nu doar în America Latină, ci devine utilizat și în alte contexte pentru explicarea modului de dezvoltare economică în diferite regiuni. Cartea celor doi are cel puțin următorul merit, și anume că avertizează asupra posibilității de dezvoltare a Americii Latine într-un

¹⁴ Lucrarea apare în 1970 și este tradusă sub titlul *Dependență și dezvoltare în America Latină* în anul 2000.

mod diferit de modul prezis de sistemele economice în vigoare. Mai mult, cartea atrage atenția asupra pericolului subdezvoltării: noua teorie, pornind de la constatările unui nivel redus de dezvoltare în țările în care au fost aplicate modelele anilor '50-'60, consideră că sursele subdezvoltării trebuie identificate în liberalizarea comerțului internațional bazat pe diviziunea dintre „centru” și „periferie”. O caracteristică a acestui proces de liberalizare îl constituie *schimbul comercial inegal* dintre țările dezvoltate, exportatoare de produse înalt prelucrate, în esență scumpe, și țările subdezvoltate, exportatoare în principal de materii prime, în esență ieftine. În felul acesta, în numele dezvoltării și al interdependențelor, relația dintre țările dezvoltate și restul se transformă, în realitate, într-o relație de dependență. Mecanismele subdezvoltării făcuseră obiectul de studiu al mai multor cercetători încă din anii '50. Dintre aceștia, cei mai importanți sunt Raul Prebisch¹⁵ și Hans Singer, care dau numele *tezii Prebisch-Singer*; teză care susține în esență că nivelul tranzacțiilor internaționale care implică produse manufacturate în schimbul materiilor prime tinde să scadă în timp. Explicația pentru această scădere este pusă pe faptul că puterea de cumpărare a țărilor în curs de dezvoltare (termenul înlocuia termenul de state subdezvoltate considerat că fiind peiorativ) rămâne la un nivel scăzut în raport cu puterea de cumpărare a țărilor industrializate (dezvoltate). Deteriorarea mecanismelor de schimb va favoriza țările dezvoltate, determinând un flux de venituri și mai mare dinspre țările în curs de dezvoltare spre cele dezvoltate. Veniturile țărilor dezvoltate cresc cu o viteză mult mai mare decât în țările subdezvoltate, și asta datorită productivității mult mai mari a celor dintâi și datorită schimbului comercial inegal.

Cam în aceeași perioadă, lucrarea lui O'Donnell, *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism Studies in South American Politics* (1973), atrage atenția asupra faptului că o burghezie restrânsă, dar politic puternică se folosește de stat pentru a-și maximiza profitul, recurgând pentru aceasta chiar la represiune. Autorul consideră că, în acest fel, emergența capitalismului nu numai că nu aduce democrația, ci, dimpotrivă, duce la apariția unor regimuri autoritare. Desigur că și acest mod de abordare are probleme de validitate dacă am analiza toate situațiile prezente în America de Sud. În plus, o altă critică privește modul simplist în care este prezentată influența capitalismului asupra comportamentelor umane. Potrivit acestui model, comportamentele sunt influențate de structură (capitalism) într-un mod unilateral, negând rolul indivizilor de acceptare/adaptare în tot acest proces.

*Sociologia istorică*¹⁶ are printre preocupări încercarea de a explica traiectoriile diferite ale dezvoltării statelor ca urmare a unor factori excepționali (e vorba aici de război sau revoluție). Acest curent se naște ca o reacție la abordările care se

¹⁵ Cel mai relevant studiu îl reprezintă *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*.

¹⁶ Am să discut în cadrul celui de-al doilea capitol, la *instituționalismul istoric*, din nou despre exponenți ai acestui curent.

bazau exclusiv pe societate¹⁷ în analiza schimbării sociale. Abordările acestui curent au în vedere atât schimbarea socială, cât și rolul statului în tot acest proces. Premisa de la care pleacă această direcție de cercetare este că „democrațiile nu se nasc peste noapte și că democrația nu se întâmplă pur și simplu pentru că unii oameni doresc ca ea să existe” (Grugel 2008, 62). Structuraliștii sunt interesați în special de modul în care relația dintre comunități¹⁸ și stat modelează sistemul politic. Pentru analiza democratizării, sociologia istorică, dincolo de criticile la care poate fi supusă, este utilă pentru că aduce în centrul preocupărilor *statul*. Democratizarea, consideră exponenții acestui curent, nu este un proces mecanic care apare o dată cu capitalismul. Ci, mai degrabă, datorită apariției capitalismului, comunitățile suferă modificări și solicită statului să realizeze reforme prin care să le protejeze interesele. Acest proces este de fapt cel care va duce în final la democratizarea societății. În absența rolului jucat de comunități (clase), introducerea capitalismului ar fi urmată de regimuri autoritare - sunt de părere Ruschmeyer, Stephens și Stephens (1992). Totuși, sociologia istorică, în ciuda aportului privind înțelegerea procesului de democratizare, nu reușește, din păcate, să ofere o serie de explicații cu privire la schimbarea socială, cum a fost, de exemplu, cazul democratizării bruște a țărilor din Europa Centrală și de Est. Poate cea mai dură critică, însă, o constituie faptul că această abordare conține elemente de sorginte marxistă care nu țin cont de voința individuală și de rolul actorilor, favorizând în tot acest proces clasele sociale sau statul.

Studiile tranziției pun accentul pe actori și critică pozițiile exprimate de celelalte curente care afirmă că economia, istoria și dezvoltarea sunt singurele care determină rezultate politice. Această perspectivă pune accentul pe actori individuali și pe rolul acestora în crearea și răspândirea democrației. Cu alte cuvinte, adepții acestei perspective susțin faptul că democrația poate fi creată independent de contextul structural, chiar dacă, așa cum o să vedem în continuare, contextul joacă un rol important. Punctul de pornire al acestui curent, este de părere Grugel (2008,67), îl constituie critică formulată de Rustow (1970) la adresa teoriei modernizării. Rustow (apud Grugel, 2008,67) afirmă că „eroarea teoriei modernizării apare deoarece confundă trăsăturile funcționale ale democrațiilor mature (ceea ce le face să prospere) cu cauzele genetice ale democrațiilor noi (ceea ce le dă naștere)”. Acest model schimbă substanțial modul de abordare privind modernizarea dinspre factorii de natură economică spre cei de natură politică. Continuând această tradiție, Schmitter, O'Donnell și Witehead (1986), în lucrarea *Transition from Authoritarian Rule*, deschid drumul unei vaste literaturi care se concentrează pe rolul jucat de actori, chiar dacă acești actori aparțin unei elite politice. Înțelegerea și explicarea proceselor de interacțiune între

¹⁷ E vorba în special de abordările behavioriste dezvoltate în anii '60.

¹⁸ Cei mai mulți dintre autorii acestui curent folosesc noțiunea de *clasă*.

liderii autoritariști și opozițiile democratice constituie o etapă importantă în descifrarea și completarea tabloului privind democratizarea. În această perioadă se consolidează terminologia conceptului de „*tranziție*”. Noul termen era eticheta lipită tuturor acelor etape intermediare între autoritarism și democrația consolidată, în care se formulează regulile instituționale pentru practica democrației. Această abordare diferențiază rolul circumstanțelor politice de cele economice - studiile tranziției oferă o explicație *politică* democratizării, sau cel puțin încearcă să facă acest lucru într-un mod independent, pornind de la actori individuali și de la interacțiunile între elite. Merită amintite și câteva critici ce însoțesc de regulă această perspectivă. Prima critică se referă la caracterul elitist al acestor teorii, potrivit cărora o simplă negociere între elite privind transferul puterii în mod pașnic ar asigura o democrație substanțială. Or, lucrurile sunt departe de a sta astfel în realitate. Pactele încheiate între elite pot constitui, așa cum arată Karl (1990, 11), un mijloc prin care elitele economice își asigură dreptul de a continua extragerea resurselor din cadrul societății, mecanism care, în realitate, înlocuiește statul cu diverși antreprenori privați¹⁹. În același timp, această perspectivă reduce masa cetățenilor la simpli spectatori neimplicați în crearea de noi regimuri²⁰. O altă limită a acestor abordări este cea legată de faptul că nu pot explica într-un mod convingător diversitatea regimurilor apărute în această perioadă și nici de ce o parte dintre regimurile nou-apărute rămân fixate undeva pe drumul dintre democrație consolidată și autoritarism. Abordările acestui curent, spre deosebire de structuralism, care nu ține seama de agenți (actori individuali), par a nu lua în seamă, de data aceasta, contextele particulare și constrângerile structurale existente, supraestimând însă rolul jucat de agenți.

Pentru a sintetiza acest tablou al teoriilor privind *democratizarea* voi trasa câteva concluzii. Pe de-o parte, avem teorii care susțin importanța instituționalizării democrației, care ar asigura cadrul politic al funcționării economiei de piață. Pe de altă parte, avem teorii care susțin că numai în condiții de funcționare optimă a economiei de piață ar fi asigurate condițiile pentru democratizarea spațiului politic. În intenția de a stabili direcția transformărilor, ambele teorii au o viziune simplificatoare asupra realității presupunând că procesul de tranziție este unul *liniar*. Or, una dintre caracteristicile proceselor de tranziție este tocmai caracterul nelinier, caracter specific proceselor și schimbărilor sociale. Așa cum argumentează și adepții curentului sociologiei istorice, evenimentele excepționale pot juca un rol major în traiectoriile de dezvoltare sau în cele de alegere instituțională. Alegerea unora sau a altora dintre variantele de mai sus se face într-un *context instituțional*, care, așa cum vom vedea și în continuare, va avea efect

¹⁹ Un asemenea proces explică modul de transfer al proprietății în regimurile postcomuniste.

²⁰ Acest demers exclude, de exemplu, explicațiile privind rolul societății civile în procesul de democratizare.

asupra rezultatelor procesului. Problema care se pune în cazul tranzițiilor nu este una a alegerii - *democrație sau economie de piață* - ci este mai degrabă una de tipul realizării simultane a *democrației și economiei de piață* într-un anumit context instituțional²¹.

1.2. Teoriile dezvoltării

Având în vedere constatarea ineficienței politice și economice prezente într-o serie de state din America de Sud sau Asia de Sud Est, începând cu anii '80 se produce o schimbare de abordare privind dezvoltarea societăților. Tratarea chestiunilor economice și politice se face printr-o atenție sporită acordată anumitor elemente ignorate până atunci. În analiza politică, *statul*, dar și *societatea civilă* devin elemente predilecte de analiză, iar în economie, *funcționarea pieței* și a *firmelor* devine subiectul central. Mai mult, legătura dintre cele două domenii, cel economic și cel politic, suferă un proces continuu de reconsiderare a premiselor și de rafinare a instrumentelor de analiză. În privința *statului* s-a constatat că prin protecționism, prin acordarea subvențiilor și extinderea proprietății publice, nu s-au realizat obiectivele avute în vedere, adică dezvoltarea și eficiența, ci mai degrabă opusul acestor fenomene. Opțiunile fundamentale, e de părere Vlăsceanu (2001, 52), „constau în reconstrucția pieței și în asigurarea libertății individuale prin recesiunea puternică a intervențiilor etatiste”. Mai mult, inițiativa individuală trebuia încurajată. Rolul acordat cetățeanului și în special *societății civile*, care urma să devină garantul democrației prin controlul exercitat asupra statului, devenea important. Acest lucru va determina și o schimbare a modului de studiu și de analiză care să fie centrat pe indivizi și nu pe structuri (vezi abordarea sociologică centrată pe clase de exemplu). Suportul pentru astfel de concluzii era asigurat de teoria economică neoclasică, care oferea instrumente de analiză și explicație superioare în raport cu teoriile precedente. Acest tip de abordare va conduce la un nou tip de recomandări și, implicit, la o schimbare a modelelor de intervenție care aveau ca obiectiv dezvoltarea economică și politică a țărilor în curs de dezvoltare. Un asemenea tip de model avea să între în limbajul economic și politic sub denumirea de *The Washington Consensus*²². Setul de măsuri care urma să determine dezvoltare cuprindea: problema stabilității macroeconomice, privatizarea, liberalizarea comerțului și construcția pieței libere.

²¹ Înțeleg aici atât reguli formale, dar și informale de care actorii țin cont atunci când fac alegeri.

²² Consensusul de la Washington reprezintă în esență contribuția unor economiști grupați în cadrul Institutului pentru Economie Internațională din Washington, un think-tank care în 1989 își va promova ideile cu privire la măsurile care, în opinia lor, trebuie întreprinse pentru corectarea efectelor crizelor economice care își continuau făcute vizibile efectele în America Latină.